

Stawarz, Andrzej

"Klasa robotnicza i ruch robotniczy na Zachodnim Mazowszu 1878-1948", pod red. R. Kołodziejczyka, Warszawa 1981 : [recenzja]

Rocznik Mazowiecki 9, 395-398

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

i rękopiśmiennych. Broszurka została wydana przy udziale Urzędu Gminy w Zdunach. Powinna zachęcić i następnie gminy do podjęcia kroków do monograficznego opracowania historii i kultury wchodzących w ich skład wsi. Nie ulega jednakże wątpliwości, że i w tym wypadku, jak i w kilku poprzednich, wysiłek miejscowy (tutaj każdej gminy — niezależnie od systematycznych prac prowadzonych w Muzeum Narodowym w Oddziale w Łowiczu przez Henryka i Annę Świątkowskich) musi być koordynowany z innymi pracami prowadzonymi na terenie Łowickiego. W pracach nad tradycyjną kulturą ludową i jej przekazem we współczesnej epoce, przemianami kultury i rozwojem sztuki zaangażowane są dziś przede wszystkim Katedra Etnografii Uniwersytetu Łódzkiego (W. Baranowski i in.) i Ośrodek Badawczo-Rozwojowy „Cepelia”. Wyniki tych badań czekają jeszcze na pełniejszą prezentację w wydawnictwie Stacji.

Większość omawianych broszurek nawiązuje do liczących się w historii studiów nad Łowiczem prac innych autorów, przede wszystkim (choć nie wy-

łącznie tylko) z wieku XIX i XX. Przypomniane zostały więc takie nazwiska, jak W.H. Gawarecki, W. Tarczyński, R. Oczykowski, M. Małuszyński, J. Wareżak, W. Kwiatkowski, J. Wegner, S. Kozakiewicz i J.A. Miłobędzki, J. Wieteska, a z etnografów obok Świątkowskich Aniela Chmieleńska.

Recenzowana tutaj biblioteczka godnie może stanąć obok opracowań dawniejszych, a ilość nowych nazwisk i wartość źródłowa prowadzonych współcześnie prac pozwalają spodziewać się podjęcia wyczerpującej, nowej, zespołowo opracowanej monografii regionalnej, której — obok potrzebnych przyczynków źródłowych — odczuwamy potrzebę w studiach nad regionem.

Należy tu również podkreślić, że Stacja prowadzi od 1979 r. seminarium doktorskie z historii nowożytnej, kierowane przez prof. Ryszarda Kołodziejczyka. Uczestniczą w nim 23 osoby, których badania nad historią miasta dostarczą z pewnością wielu cząstkowych informacji do przygotowywanej monografii historii Łowicza.

Anna Kutrzeba-Pojnarowa

Klasa robotnicza i ruch robotniczy na Zachodnim Mazowszu 1878—1948.
Praca zbiorowa pod red. R. Kołodziejczyka, KiW, Warszawa 1981

Dzieje polskiej klasy robotniczej są od wielu lat przedmiotem dość intensywnych, chociaż nie zawsze systematycznie prowadzonych badań historycznych. Mimo że dorobek w tej dziedzinie liczony jest w tysiącach artykułów oraz setkach książek, to powszechnie odczuwany jest pewien niedosyt rzetelnej wiedzy o klasie robotniczej. W szczególności z zakresu problematyki systemu aksjo-normatywnego, etosu, obyczajów, czy wreszcie zagadnienia postaw, aspiracji i dążeń robotników w przeszłości. Taki stan rzeczy po części wynika z utrwalonego schematyzmu prezentacji wyników badań, a także z obowiązującego do niedawna prymatu ideologii nad nauką. Stąd mo-

żna mówić o tendencjach rozwijania badań nad ruchem robotniczym rozumianym niemal wyłącznie jako dzieje ugrupowań politycznych (socjalistycznych i komunistycznych). Dominacja tego typu podejścia spowodowała zepchnięcie na dalszy plan szeregu istotnych zagadnień, które dopiero teraz na początku lat 80-ych mają szansę pełniejszego, a nie tylko przyczynkarskiego opracowania. Sposobność zupełnie dobrą do nadrobienia tych poważnych „zaległości” stwarzają współcześnie prowadzone badania regionalne, szczególnie tam, gdzie istnieje jeszcze znaczna i niedokładnie rozpoznana baza źródłowa.

Dobrym przykładem pracy repre-

zentującej ozywający nurt regionalnych badań nad klasą robotniczą jest omawiana tutaj publikacja, wydana wspólnie przez Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych w Warszawie oraz Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Skierniewicach z siedzibą w Żyrardowie pod redakcją wybitnego znawcy problematyki klasy robotniczej, prof. Ryszarda Kołodziejczyka. Praca jest pokłosem interesującej sesji naukowej, która odbyła się 5 i 6 grudnia 1978 r. w Żyrardowie. Składa się na nią 13 artykułów różnych autorów oraz dwa głosy dyskusyjne.

Lektura pracy o klasie robotniczej Zachodniego Mazowsza nasuwa pewne wnioski ogólne. Po pierwsze, opracowanie to nie może być uznane za monografię klasy robotniczej części regionu, o którym mowa, a to ze względu na niekompletne przedstawienie podstawowej problematyki. Po drugie, przeważająca część pracy dotyczy ośrodka żyrardowskiego, co może wzbudzać zastrzeżenia co do adekwatności tytułu względem treści książki. Wnioski te nie są — w moim przekonaniu — zarzutami stawianymi redakcji i zespołowi autorskiemu. Chodzi tu raczej o bliższe określenie charakteru tomu, co w rezultacie może oszczędzić czytelnikom pewnych rozczarowań. Wydaje się, że na omawianą publikację trzeba spojrzeć, jak na zbiór studiów czy komunikatów przedstawiający stan wiedzy o klasie robotniczej Zachodniego Mazowsza, a w szczególności głównego jego ośrodka, tj. Żyrardowa.

Na właściwym miejscu jest rozpoczynający tom artykuł A. Gryciuk, w którym autorka omawia stan badań nad dziejami klasy robotniczej Zachodniego Mazowsza. Typ opracowania jest niemal wzorcowy, o czym decydują przejrzystość oraz zwięzłość informacji źródłowej i bibliograficznej. Szkoda tylko, że popełniono pewną niekonsekwencję, tj. nie omówiono bliżej źródeł znajdujących się w archiwach partyjnych. Z niezrozumiałych względów w części bibliograficznej nie uwzględ-

dniono kilku na ogół znanych publikacji, np. monografii *Powiat rawski* (Łódź 1975), wspomnień P. Hulki-Laskowskiego *Księżyc nad Cieszynem* (Katowice 1946), „Biuletynu Historii Partii” (nr 9 z 1970 r.) w całości poświęconego żyrardowskiemu ruchowi robotniczemu, czy wreszcie posiadających odrębną wartość artykułów cyklicznych M. Twardowskiego, zamieszczanych od lat 60-ych na łamach „Życia Żyrardowa”.

Nie sposób w krótkiej recenzji omówić w miarę wyczerpująco wszystkich artykułów. Myślę jednak, że warto zwrócić uwagę na propozycje tych autorów, którzy spróbowali przezwyciężyć schematyzm w omawianiu problematyki ruchu robotniczego. Wśród kilku bardzo wartościowych artykułów na szczególne zainteresowanie zasługują — jak się wydaje — studia L. Hassa, A. Kuczyńskiej-Skrzypek oraz C. Jabłońskiego. Walory poznawcze i metodologiczne tych pozycji są znaczne i bez wątpienia godne szerszego spopularyzowania. L. Hass, wychodząc z założenia, że „nowocześnie pojęta historia ruchu robotniczego to jego dzieje społeczne” (s. 83), konsekwentnie zajmuje się scharakteryzowaniem struktury demograficznej i społecznej wczesnorobotniczego aktywu wieloprzemysłowego Żyrardowa, a nie jak to miało miejsce w dotychczasowej historiografii, grupami intelektualistów partyjnych czy tzw. elit kierowniczych. Chociaż można się spierać, czy wyniki analiz statystycznych są bardziej reprezentatywne dla autentycznego aktywu czy tylko dla grupy dość przypadkowo aresztowanych uczestników wystąpień strajkowych, to zapewne nie można odmówić autorowi świeżości spojrzenia i rzetelnego podbudowania wniosków. Są one wynikiem ciekawych analiz, których punktem wyjścia jest skorelowanie elementów struktury grupy aktywistów (wiek, miejsce urodzenia, wysokość zarobków, sytuacja rodzinna, wyznanie itp.) z rolą tychże robotników w akcjach strajkowych.

Do pełniejszego odczytania studium L. Hassa niezbędne są także i inne artykuły zawarte w omawianym tomie. Szczególnie mam tu na uwadze artykuł A. Żarnowskiej poświęcony strukturze klasy robotniczej Żyrardowa na przełomie XIX i XX wieku oraz syntetyzującą propozycję S. Kalabińskiego odnośnie do miejsca i roli zakładów żyrardowskich w masowym ruchu robotniczym Królestwa Polskiego w latach 1870—1914. Wydaje się, iż dopiero znajomość tych trzech artykułów oraz wcześniejszych obszernych prac dokumentujących faktografię ruchu robotniczego Żyrardowa (F. Tych, J. Kazimierski, K. Zwoliński) pozwala dość wszechstronnie tłumaczyć złożoność postaw robotników oraz charakter wystąpień klasowych na przełomie wieków. Zauważamy zatem postęp w badaniach żyrardowskich, co w rezultacie prowadzi do wzbogacenia wiedzy o całej polskiej klasie robotniczej. Nie możemy nie zauważyć przy tej okazji dokonującego się znacznego rozwoju badań nad kulturą robotniczą Żyrardowa. Co prawda A. Kuczyńska-Skrzypek w swoim artykule zaprezentowała tylko w sposób ogólny założenia teoretyczno-metodologiczne oraz niewielką część wstępnych ustaleń z badań w latach 1976—1978. Niemniej prezentacja jest ciekawa i od strony metodologicznej (zastosowanie bystroniowskiej koncepcji autorytetów) i poznawczej (zwrócenie uwagi na kulturotwórczą rolę zakładu przemysłowego doby kapitalizmu). Rokuje to pomyślny przebieg dalszych badań i dociekań nad zaniedbaną dziedziną, w dodatku na przykładzie niezwykle interesującego i pod względem kultury robotniczej ośrodka, jakim jest Żyrardów.

Warto w tym miejscu zastanowić się nad tym, jak w porównaniu z ośrodkiem żyrardowskim przedstawia się wiedza o klasie robotniczej pozostałej części Zachodniego Mazowsza. Otóż w omawianym tomie okres 1878—1918 nie jest reprezentowany żadnym osobnym artykułem. Tylko niektórzy autorzy (A.

Żarnowska, L. Hass) sięgnęli do danych porównawczych dotyczących kilku dawnych powiatów zachodniej części Mazowsza, zestawiając je z danymi tyczącymi Żyrardowa. Niemniej dało to tylko bardzo ogólny pogląd na rozwój przemysłu i strukturę klasy robotniczej poza Żyrardowem. Zagadnienie czeka więc nadal na swojego badacza.

Natomiast wśród kilku studiów dotyczących okresu 1918—1948 na bliższą uwagę zasługuje artykuł C. Jabłońskiego poświęcony ośrodkowi w Brzezinach. Szczególnie wartościowy jest opis systemu wyzysku, jaki kształtował się w krawiectwie nakładczym Brzezin, zdominowanym do 1939 r. przez Żydów. Ukazanie na tym tle złożonej działalności partii i ugrupowań politycznych prowadzi do pouczających wniosków na temat odrębności i specyfiki ruchu robotniczego ośrodków rzemieślniczych w porównaniu z ośrodkami wielkoprzemysłowymi.

W innych artykułach dotyczących lat 1918—1948 ich autorzy (J. Tomicki, K. Zwoliński, W. Góra, N. Kołomejczyk, K. Dobrosielski) ograniczyli się do uporządkowania wyników swoich wcześniejszych prac czy też podsumowania wiedzy wypływającej przeważnie z publikacji innych badaczy (np. L. Hassa, B. Dymka, S. Banasiaka, T. Walichnowskiego i in.). W istocie rzeczy przede wszystkim skupiono się na problematyce walki o władzę w pierwszych latach Polski Ludowej (jednoczenie PPR i PPS, walka z tzw. reakcyjnym podziemiem, podstawowe reformy). Niestety w zbyt wielu fragmentach tych tekstów autorzy popadli w szablonowość opisu, zajmując się niemal sloganowo sytuacją ogólnopolską, a w zbyt małym stopniu specyfiką regionalną. I chociaż podstawową faktografię trudno kwestionować, to jednak pozostaje znaczny niedosyt wiedzy o latach 1945—1948. Dla przykładu, zupełnie pominięto zagadnienie faktycznego oddziaływania i popularności poszczególnych ugrupowań politycznych wśród mas pracujących Zachodniego Mazowsza, stereotypowo u-

wypuklając rolę PPR i PPS. Szkoda, że zabrakło charakterystyki wybijających się wówczas działaczy robotniczych, realiów bezpośredniej walki politycznej itp. niejednakowych przecieży w Żyrardowie, Skierniewicach, Sochaczewie czy Łowiczu i innych miastach. Braki te obniżają wartość poznawczą wspomnianych artykułów.

W omawianej publikacji znalazł się dość interesujący artykuł autorstwa A. Owczarek, poświęcony rozwojowi ruchu ludowego na Zachodnim Mazowszu w latach 1904—1945. Ten zwięzły i przejrzysty artykuł niknie nieco wśród kilkunastu studiów poświęconych problematyce robotniczej. Warto go jednak podczas lektury tomu nie przeoczyć, gdyż autorka omawia wielorakie związki łączące ludowców z działaczami ruchu robotniczego na Zachodnim Mazowszu, szczególnie w latach rewolucji 1905—1907, a następnie w trudnych la-

tach Drugiej Rzeczypospolitej czy w czasie okupacji. Temat ze wszech miar godny szerszego rozwinięcia.

Na koniec chciałbym podkreślić, że omówiony tom w większej części zawiera wiedzę historyczną nową lub w znacznym stopniu zaktualizowaną o klasie robotniczej Zachodniego Mazowsza. Z tego też względu publikacja ta może być zaliczona do czołowych pozycji najnowszej historiografii współczesnych dziejów polskiej klasy robotniczej. A badaczom zachodniej części Mazowsza należy życzyć, by rozwinęli badania nad dziedzinami nadal zaniedbanymi — ruchem zawodowym, przemianami świadomości społecznej robotników, kulturą robotniczą, ruchem spółdzielczym obejmującym klasę robotniczą czy wreszcie kształtowaniem się związków robotników z chłopami i inteligencją.

Andrzej Stawarz

Biblioteczka Wiedzy o Żyrardowie

Zeszyty: A. Góralski, *Cudzoziemcy w Żyrardowie w XIX—XX wieku*, 1980; A. Stawarz, *Rodowody mieszkańców Żyrardowa*, 1980; M. Adamowicz, *Ubiór mieszkańców Żyrardowa na przelocie XIX i XX wieku*, 1981; A. Woźniak, *Zwyczaje doroczne i rodzinne w Żyrardowie*, 1981. Wydaje Towarzystwo Przyjaciół Żyrardowa.

Biblioteczka Wiedzy o Żyrardowie wystartowała bardzo udaną serią zeszycików w ładnej szacie graficznej, popularyzujących interesujące fragmenty historii miasta. Do takich bowiem należą problemy związane z kulturą życia codziennego. Mniej — zdawałoby się — atrakcyjne dla niespecjalistów zagadnienia z zakresu demografii historycznej, dzięki ciekawemu ujęciu i dobremu warsztatowi pisarskiemu mogą być równie interesujące, jak np. rozważania o obyczaju. Dowodzi tego właśnie omawiana seria.

Andrzej Stawarz, etnograf i archiwista zarazem, potrafił znakomicie wykorzystać warsztaty obu dziedzin nauki dla ukazania w przystępnej formie, jak to określił, „narodzin społeczeństwa

Żyrardowa”. Dokonawszy analizy aktu stanu cywilnego z połowy ubiegłego stulecia, przedstawił pochodzenie i status społeczny pierwszych osadników, zarysował także elementy rozwoju demograficznego osady i jej struktury społeczno-zawodowej. Nie jest to oczywiście wszystko, co średnio wykształcony żyrardowianin chciałby wiedzieć o swoich „korzeniach”, ale wystarczająco dużo, by go tym zainteresować. Ta krótka (14 stron) rozprawka napisana jest przystępnym językiem, ma klarowną konstrukcję, tezy poparte danymi liczbowymi ze źródeł archiwalnych (3 tabele), zawiera też aneks (68 nazwisk) wraz z imieniem i zawodem pierwszych osadników.

Podobną nieco tematykę znajdzie-